מנורת המאור — להלוות לעני בשעת דחקו

וחייב אדם להלוות לעני בשעת דחקו, שזה גם הוא בענין משא ומתן. ואם משכן לו עבוטו בחובו, ישיבנו לו כבוא השמש, דכתי' (דברים כד, יג) השב [תשיב] לו את העבוט כבוא השמש ושכב בשמלתו וברכך ולך תהיה צדקה לפני ה' אלהיך. וגרסי' בספרי כי תשה ברעך, אין לי אלא מלוה, לרבות שכר שכיר והקפת החנות מנין, ת"ל משאת מאומה. לא תבוא אל ביתו לעבוט עבוטו, יכול לא ימשכנו מבחוץ אלא ימשכנו מבפנים, ת"ל בחוץ תעמוד. כשהוא אומר והאיש, לרבות שליח ב"ד. ואם איש עני הוא, אין לי אלא עני, עשיר מנין, ת"ל (דברים כד, יב) ואם איש. א"כ למה נאמר עני, ממהר אני ליפרע על ידי עני יותר מעל ידי עשיר. לא תשכב בעבוטו, פי' לא תשכב ועבוטו עמך. השב תשיב לו את העבוט כבא השמש, מלמד שמחזיר לו כלי יום ביום וכלי לילה בלילה, קרדום בלילה ומחרישה ביום, אבל לא קרדום ביום ולא מחרישה בלילה. ושכב בשלמתו וברכך, מלמד שהוא מצווה לברכך. יכול אם ברכך את מבורך, ואם לא ברכך אי אתה מבורך, ת"ל (דברים כד, יג) ולך תהיה צדקה לפני ה' אלהיך, מלמד שהצדקה עולה לפני כסא הכבוד, וכן הוא אומר צדק לפניו יהלך. לא תעשוק שכיר עני ואביון. והלא כבר נאמר (ויקרא יט, יג) לא תגזול. מלמד שכל הכובש שכר שכיר עובר בשלשה לאוין, משום בל תעשוק, ובל תגזול, ובל תלין פעולת שכיר אתך עד בקר.

וגרסינן בבבא מציעא בפ' השוכר את האומנין, רבה בר בר חנה השכיר פועלים להוליך חביות ממקום למקום, ונשברה להם אחת מהם, ונתחייבו בה, מפני שהיו נושאי שכר. משכנן רבה בר בר חנה. הלכו עמו לדין לפני רב רבו של רבה. אמ' ליה רב לרבה, החזיר להם המשכון. אמ' ליה, היכי דינא. אמ' ליה, מן הדין הוא שישלמו לך החבית, אלא עשה עמהם לפנים משורת הדין, למען תלך בדרך טובים. חזרו ואמרו, אנחנו עניים וטרחנו כל היום ואין לנו פרוטה. אמ' ליה, תן להם שכרן. אמ' להם, היכי דינא, לא די ששברו ולא פרעו, אלא אתן להם שכר. אמ' ליה, השלים הטוב בטוב ואורחות צדיקים תשמור.

וכל ירא שמים וחרד על דבר ה' יעשה מעצמו עם חביריו לפנים משורת הדין, שנא' שמור תשמרון את מצות ה' אלהיכם, וכתי' (דברים ו, יח) ועשית הטוב והישר בעיני ה' אלהיך. וגרסינן במדרש תנחומא בשביל ארבעה דברים בעלי בתים כלין, על עושקי שכר שכיר, ועל כובשי שכר שכיר, ועל פורקי עול מעל צואריהם ונותנין על גבי חבריהם, ועל גסות הרוח כנגד כולם. ועוד גרסי' בעבור ארבעה דברים ממון של בעלי בתים נמסר למלכות, על שטרות פרועות, ועל מלוה בריבית, ועל שיש בידו למחות ואינו מוחה, ועל פוסקי צדקה ברבים ואינן נותנין.

ו[גרסי' בספרי] ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש כי עני הוא. מכלל שנא' ואליו הוא נושא את נפשו, אין לי אלא מלאכה שהוא עושה בנפשו, מלאכה שאינו עושה בנפשו [כגון גרדי וסורק] מנין,

ת"ל (ויקרא יט, יג) לא תעשוק, מכל מקום. א"כ למה נאמר (דברים כד, יד) עני ואביון, ממהר אני ליפרע על ידי עני ואביון יותר מכל אדם. מאחיך, ולא מאחרים. או מגרך, זה גר צדק. ביומו תתן שכרו, מלמד ששכיר לילה גובה כל היום. ושכיר יום גובה כל הלילה מנין, ת"ל (ויקרא יט, יג) לא תלין פעולת שכיר. ואליו הוא נושא את נפשו, וכי למה עלה זה בכבש ומסר לך את נפשו, אלא שתתן [לו] שכרו [בו] ביום. א"כ למה נאמר (דברים כד, טו) ואליו הוא נושא את נפשו, אלא מלמד שכל הכובש שכר שכיר מעלה עליו הכתוב כאלו הוא נושא את נפשו. ולא יקרא עליך אל ה', יכול מצוה [שלא] לקרות, ת"ל (דברים טו, ט) וקרא עליך אל ה'. יכול אם קרא עליך והיה בך חטא, ואם אינו קורא לא יהיה בך חטא, ת"ל (דברים כד, טו) והיה בך חטא, מכל מקום. א"כ למה נאמר (דברים כד, טו) וקרא עליך אל ה', ממהר אני ליפרע על ידי קורא יותר משאינו קורא. וגרסי' בבבא מציעא בפרק המקבל, ואליו הוא נושא את נפשו, מפני מה עולה בכבש, נתלה באילן, ומסר עצמו לסכנה, אלא כדי שתתן לו שכרו. מכאן אמרו כל הכובש שכר שכיר כאלו נוטל נשמתו ממנו. והוא שאמ' הנביא הוי בונה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט ברעהו יעבד חנם ופועלו לא יתן לו.

[ועוד גרסינן בספרי לא תעשוק את רעך, יכול אפילו אמר, איש פלוני גבור, והוא אינו גבור, איש פלוני חכם, והוא אינו חכם, איש פלוני עשיר, והוא אינו עשיר. ת"ל (ויקרא יט, יג) לא תגזול, מה גזל מיוחד, שהוא של ממון, אף העושק, שהוא של ממון. ואיזה, זה הכובש שכר שכיר.]

וכשם שמצוה ליתן שכר שכיר ביומו, כך מצוה על השכיר לעשות מלאכת הבית בלא מרמה. דתניא לא יעשה שכיר יום מלאכה בלילה, כדי שלא יבא יגע ביום ולא יוכל לעשות מלאכת בעל הבית כראוי. ולא יתן שכיר מפרנסתו לבניו, מפני שצריך לעשות מלאכת בעל הבית בכל כחו, כמו שאמר יעקב אבינו ע"ה ואתנה ידעתן כי בכל כחי עבדתי את אביכן.

ד"א לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר, אין לי אלא שכר האדם, שכר הבהמה, שכר הכלים, שכר הקרקעות, מנין. ת"ל (ויקרא יט, יג) לא תלין פעולת כל דבר. עד בקר, אינו עובר עליו אלא עד הבקר הראשון. יכול אפי' לא בא, אפי' לא תבעו, ת"ל אתך, לא אמרתי אלא שלא ילין אתך לרצונך. יכול אפי' המחהו אצל החנוני ואצל השולחני יהא עובר עליו, ת"ל אתך, לא אמרתי אלא שלא ילין אתך לרצונך.